

7. Lapinlehmän kasvatuksen nykytila ja tulevaisuus – näkökulmia haastattelututkimuksesta

Päivi Soppela, Anne Tuomivaara ja Nuccio Mazzullo

Teoksessa: P. Soppela & A. Tuomivaara (toim.). Lapinlehmään perustuvan erikoistumisen mahdollisuudet osana pohjoisia elinkeinoja. Lappari-elinkeino -hankkeen loppuraportti. Arktisen keskuksen tiedotteita 65, ss. 49-64.

7.1 TAUSTAA JA TAVOITTEET

Karjankasvatuksella pohjoisilla alueilla on pitkät perinteet, koska kylmä ilmasto ei suosi viljan viljelyä. Lapinlehmät ovat kansan keskuudessaan pitkään kasvattamia lehmiä. Nautakarjaa on pidetty pohjoisessa Suomessa ylintä Lappia myöten ainakin keskiajalta lähtien (Itkonen, 1948). Lapinlehmillä on ollut tärkeä merkitys aikana, jolloin ruokatalous perustui omavaraisuuteen ja elanto koottiin monesta lähteestä (Itkonen, 1948; Peltovuoma, 1916; Soppela, 2019; Soppela & Mazzullo, 2017). Pohjoisen lehmien voita riitti jopa vientiin 1800-luvulla, jolloin voi oli koko maan tärkein vientituote (Mannelin, 1912). Pohjoisen lehmäkantaa alettiin nimittää pohjoissuomenkarjaksi suomenkarjaliikkeen nousun myötä 1900-luvun alussa, jolloin lapinlehmät kantakirjattiin ja niitä alettiin jalostaa (Kaltio, 1958; Karja & Lilja, 2007). Lapinlehmiä menetettiin paljon sotien aikana, mutta ne olivat valtarotuna Pohjois-Suomessa pitkälti 1950-luvulle saakka (Kaltio, 1958), jonka jälkeen ne joutuivat maatalouden suurten muutosten jalkoihin. Maahan tuotiin suurituottoisia lypsyrotuja (ayrshire, friisiläinen), jotka syrjäyttivät pienituottoiset lapinlehmät ja rodusta tuli 1960-70 -luvulla uhanalainen. Lapinlehmien määrä väheni myös suomenkarjayhdistysten yhdistämisen jälkeen 1940-luvulla (Karja & Lilja, 2007), kun Lappiin tuotiin länsisuomenkarjan eläimiä ja risteytettiin niitä lapinlehmien kanssa.

Lapinlehmien kasvatus nojasi omavaraistaloudessa pitkälti luonnonlaidunten hyödyntämiseen vielä viime vuosisadalla, koska peltoviljely levisi Lappiin myöhään (Kaltio, 1958; Peltovuoma, 1916). Pienet peltoalat haluttiin pitää mieluummin leipäviljan, kuten ohran kasvatuksessa. Vanhan polven kasvattajien mukaan lapinlehmät ovat tarkkoja laiduntajia ja käyttävät luonnonkasvillisuutta monipuolisesti (Soppela & Mazzullo, 2017). Lapinlehmät ovat etsineet ravintonsa metsälaitumilta, jokien ja järvien luonnonniityiltä, kevyinä eläiminä jopa vaaroilta ja soilta. Laiduntajina ne muistuttavat sukulaisiaan pohjoisskandinaavisia tunturilehmiä (Bele ym., 2012; Hesse ym., 2014; Westin ym., 2022), ja toista pohjoista märehittäjää, poroa. Poro ja pohjoiset tunturilehmät kykenevät hyödyntämään pitkän päivän ja valoisan kesän ravinteikkaan kasvillisuuden. Loppukesällä ja syksyllä lehmät syövät mielellään sieniä. Talvisin lapinlehmiä on ruokittu kotoperäisillä, luonnosta varastoiduilla rehuilla, kuten luonnonheinillä ja lehdeksillä, kortteilla ja jäkälällä (Itkonen, 1948; Peltovuoma, 1916; Soppela & Mazzullo, 2017). Talvirehua on ollut rajallisesti ja se on vaatinut lehmiltä sopeutuvuutta. Lapinlehmien kasvattajat ovat toistuvasti tuoneet esiin lapinlehmien pienen rehunkulutuksen ja sen, että ne lihovat, jos niitä ruokitaan liikaa tai liian vahvoilla rehuilla (Soppela & Mazzullo, 2017; Soppela ym., 2018; Tuomivaara, 2016). Vaatimattomaan, jopa yksipuoliseen ravintoon sopeutuminen on maatiaisrotujen erityisominaisuus.

Lapinlehmät ovat ihmisen rinnalla monin tavoin sopeutuneet pohjoisen karuihin oloihin. Lapinlehmien vanhan polven kasvattajat kuvaavat lehmiään vaatimattomiksi ja kylmää kestäviksi ja myös lehmien terveys, pitkäikäisyys ja hedelmällisyys mainitaan usein (Mazzullo & Soppela, 2018, 2023; Soppela, 2019; Soppela & Mazzullo, 2017). Lapinlehmien geneettiset tutkimukset sopeutumiseen liittyvistä ominaisuuksista (Kantanen ym., 2000; Pokharel ym., 2019) ovat tukeneet kasvattajien kuvauksia. Keskusteluissa kasvattajien kanssa toistuvat myös kertomukset läheisestä suhteesta ja kumppanuudesta lehmien kanssa, mikä on tyyppillistä kertomuksille lehmistä (Kaarlenkaski, 2014; Nikkilä, 2022) ja lapinlehmien sosiaalisesta, ute-



Niemi-Niemelän karjanhoitokoulun oppilas ja lehmä 1910-luvulla. Koulu oli yksivuotinen ja toimi Kemissä 1900-1916. Kuva: Museovirasto.

liaasta ja valppaasta luonteesta. Haastatteluissa ovat tulleet esiin myös lapinlehmien kasvattajia kohtaan ilmennyt väheksyntä ja paine lapinlehmistä luopumiseen aikana, jolloin niiden määrä romahti ja läheni sukupuuttoa (Soppela & Mazzullo, 2017). Lapinlehmien määrä on noussut suurimmasta aallonpohjastaan 1980-luvulla aloitetun alkuperäisrotujen kansallisen suojeleohjelman ja geenipankkikarjan perustamisen myötä. Pienen kantansa takia – nykyään noin 900 lypsylehmää - lapinlehmä on edelleen kuitenkin uhanalainen (luku 1, kuva 1).

Nykyään lapinlehmien määrä Lapin maatioilla on pieni ja niillä kasvatetaan pääasiassa holstein- ja ayrshire-rotuisia lemmiä, kuten muuallakin maassa. Lapinlehmiiä kasvatetaan tavallisesti muunrotuisten lehmien ohella ja kokonaiset lapinlehmäkarjat ovat harvinaisia (Soppela ym., 2018). Lapin maitotilat ovat pieniä tai keskisuuria maitotiloja ja sijaitsevat kaukana toisistaan (Kuha ym., 2014). Vuonna 2020 Lapissa oli 205 maitotilaa (MTK Lappi). Suurimmat keskittymät ovat Länsi-Lapissa. Lähes kaikki tuotettu maito viedään jalostettavaksi isoihin meijereihin maakunnan ulkopuolelle. Lapinlehmistä vain osaa pidetään nykyään Lapissa ja suurin osa niistä on muualla maassa. Lapinlehmiiä hoidettiin vuonna 2018 tehdyn kartoituksen mukaan noin 40% pohjoisissa maakunnissa (Lappi, Pohjois-Pohjanmaa, Kainuu) ja muualla maassa noin 60% (Soppela ym., 2018).

Tässä luvussa esitellään tuloksia haastattelututkimuksesta, jonka tarkoituksena oli kuulla lapinlehmien nykyisten kasvattajien kokemuksia lapinlehmistä ja niiden hoidosta ja osallistaa heidät hankkeeseen. Haastattelut painottuivat Lappiin, josta ensin haettiin sopivia maitotiloja, mutta haastatteluja tehtiin koko maassa hankkeen laajentuessa. Tilakäyntien ja haastattelujen tarkoituksena oli saada käsitys lapinlehmän kasvatuksen nykytilanteesta, selvittää lapinlehmiiin liittyvää tietoutta ja asenteita ja kuulla kasvattajien tulevaisuudensuunnitelmista.

Haastattelujen tuloksia verrataan tässä luvussa aikaisempien lapinlehmää koskevien hankkeiden tuloksiin (Soppela & Tuomivaara 2019; Soppela ym., 2018) sekä vanhan polven kasvattajien kertomuksiin viime vuosisadalta (Mazzullo & Soppela, 2018; Soppela & Mazzullo, 2017) ja tarkastellaan niiden yhtäläisyyksiä ja eroa-

vaisuuksia sekä mahdollisia muutoksia. Lapinlehmien kasvattajien – niin edellisten kuin nykyisten – tieto ja kokemukset ovat arvokkaita ja ne on tärkeä saada jaetuksi muiden kasvattajien kanssa. Ne lisäävät tietoutta lapinlehmästä ja voivat auttaa lapinlehmien hankkimista suunnittelevia tilallisia. Tietoa jakamalla ja lapinlehmärotua tunnetuksi tekemällä lapinlehmien määrä voidaan saada lisääntymään ja kanta elpymään.

7.2 AINEISTO JA MENETELMÄT

7.2.1 Haastattelut

Tutkimusta edelsi laaja kartoitusvaihe, jossa etsittiin Lapista ja muualta maasta hankkeen vertailevaan maitotutkimukseen soveltuvia tiloja, joilla olisi sekä lapinlehmä että niille verrokiksi valtarotujen lehmiä (ks. luku 2). Tilojen omistajia haastateltiin erityisesti lapinlehmien kasvatukseen liittyvistä kysymyksistä. Kartoituksen tuloksena löytyi 21 tilaa, joiden omistajat haastateltiin marraskuun 2020 ja tammikuun 2022 välillä. Tiloista 15 soveltui haastattelun ja taustalomakkeella kerätyn selvityksen perusteella myös hankkeen maitotutkimukseen (ks. luku 2) ja niiltä saatiin maitonäytteet. Haastatteluja tehtiin siten hieman suuremmalla määrällä tiloja kuin maitoaineiston keruuta. Näin kuitenkin saatiin riittävästi otantaa, sillä kaikkia maitonäytteitä antaneita tilallisia ei saatu aikataulu- ja muista syistä haastateltua. Haastatteluihin osallistui 29 tilallista (15 naista, 14 miestä); 18 haastateltavaa Lapista ja 11 muualta Suomesta (tilat; luku 2, kuva 2). Samalta tilalta haastateltiin yhtä aikaa yhdestä kolmeen henkilöä.

Yli puolella haastatelluista oli pitkä kokemus (12-20 vuotta tai kauemmin) lapinlehmien pidosta. Kaksi kasvattajaa kuului ikäryhmään 18-30 vuotta, kahdeksan kasvattajaa ikäryhmään 31-45 vuotta ja 14 kasvattajaa ikäryhmään 45-64 vuotta. Viisi henkilöä oli täyttänyt 65 vuotta. Haastattelut ja alkuselvitykset tehtiin tilakäyntien yhteydessä, puhelimitse tai etäyhteydellä. Haastattelut nauhoitettiin, tallennettiin ja litteroitiin. Taustatietojen keräämiseen, haastatteluihin, niiden nauhoittamiseen, tallentamiseen ja käyttöön pyydettiin haastateltavien kirjallinen lupa.

Haastateltaville kerrottiin etukäteen tutkimuksen tarkoituksesta ja tulosten tulevasta käytöstä. Heitä pyydettiin aluksi kertomaan oman lapinlehmän pidon alkamisesta ja huomioita rodun ominaisuuksista. Haastattelujen apuna käytettiin kysymyskaavaketta, jonka teemat käsittelivät lapinlehmien erityisyyttä verrattuna muihin rotuihin, hoitotapoja ja -menetelmiä, hyvinvointi- ja kestävyyskysymyksiä, lapinlehmien kasvattamisen syitä sekä tulevaisuuden näkymiä (liite 3). Haastateltavien kanssa keskusteltiin kustakin teemasta, mutta kaavaketta ei jäykästi noudatettu vaan haastattelun kulku pidettiin joustavana ja avoimena muillekin esiin nouseville aiheille. Haastateltavilta kysyttiin myös taustatietoa lehmien ruokinnasta ja muista olosuhteista sekä kartoitettiin kehitystarpeita. Tapaamisten yhteydessä kysyttiin myös tilallisten halukkuudesta maito- ja heranäytteiden keräämiseen ja koottiin taustatietoja maitotutkimukseen.

7.2.2 Aineiston analysointi

Haastattelut anonymisoitiin ja niille annettiin koodinumerot. Haastateltaviin viitataan tekstissä numeroilla H1-H29. Haastattelut litteroitiin, minkä jälkeen ne jäsenneltiin ja koodattiin haastatteluissa esiintyneiden avainsanojen mukaan NVivo-ohjelmalla (Lumivero, 2023). Tämän vaiheen jälkeen ne koottiin laajempiin teemallisiin kokonaisuuksiin ja analysoitiin (Braun & Clarke, 2008). Seuraavissa luvuissa olevat kursivoitdut tekstit ovat sitaatteja tutkimukseen osallistuneilta kasvattajilta.

7.3 TULOKSET JA POHDINTA

7.3.1 Tilat ja lapinlehmien kasvatuksen syyt

Tilat, joilla lapinlehmä kasvatettiin, olivat pääasiassa keskikokoisia perhetiloja. Lisäksi tilojen joukossa oli muutamia yhtiömuotoisia maatiloja, yksi koulutila ja yksi lapinlehmän geenipankkitila. Tilojen kokoja-kauma heijastelee Lapin maatiloja, jotka olivat haastattelutiloissa eniten edustettuina. Lapin nautakarjatilat ovat kooltaan keskimäärin 30–60 peltohehtaarin luokkaa (Kuha ym., 2017). Koko maassa lypsykarjatilojen keskimääräinen koko on 88 hehtaaria peltoalaa (Leino ym., 2023).

Lapinlehmä oli tiloilla muutamia yksilöitä (1-60, keskimäärin 6,78, n=19) muun karjan ohella. Kokonaiset lapinlehmäkarjat olivat harvinaisia, mikä vastaa aiemman Lappari -kartoituksen tuloksia (Soppela ym.,

2018). Pelson vankilan geenipankkikarjan suuri lapinlehmäkarja (60 lypsävää) nosti lapinlehmien määrän keskiarvoa tilaa kohti. Valtarotuina tiloilla olivat ayrshire-, holstein- ja jerseyrodot, muutamissa karjoissa oli lapinlehmien lisäksi itäsuomenkarjaa ja länsisuomenkarjaa. Monet tiloista pitivät kaikkia kolmea suomenkarjarotua. Tiloista 10 sijaitsi Lapissa, kaksi Kainuussa, kolme Pohjois-Pohjanmaalla ja loput kuusi tilaa muualla Suomessa (luku 2, kuva 2). Tiloista vajaa puolet, eli 10 oli alkuperäiskarjantuen piirissä. Lähes kaikki tilat olivat tuotosseurannassa.

Lapinlehmien kasvatuksen taustalla oli monenlaisia syitä ja tilanteita. Kulttuuriset syyt, menneiden sukupolvien työn kunnioitus ja arvostus olivat useilla haastateltavilla pontimina pitää lapinlehmä karjassaan. Lapinlehmä oli esimerkiksi tilalla pidetty pitkään ja perinnettä haluttiin jatkaa. Tämä vastaa aiemman kyselyn tuloksia, joissa uhanalaisen rodun suojelu ja kulttuuriperinnön säilyttäminen mainittiin tärkeimmäksi syyksi lapinlehmien pitoon (Soppela ym. 2018). Lapinlehmä oli myös toivottu ja saatu merkkipäivälahjoiksi. Joillakin haastateltavilla vasta lapinlehmäin tutustuminen toisella maatilalla tai muussa yhteydessä oli johtanut innostukseen ottaa niitä karjaan. Myös sattumalla oli sijansa. Tavallista oli, että lähistöllä lopettaneen karjatilan lapinlehmärotuiset eläimet on haluttu pelastaa joutumasta teuraaksi ottamalla ne omaan karjaan. Lapinlehmä oli monesti saatu myös kaupanpäälliseksi, kun oli ostettu toiselta tilalta valtarodun lehmä.

Lapinlehmien ominaisuuksiin suoraan liittyvinä syinä mainittiin luonne ja monipuolisuus, kaunis ulkonäkö ja ”väri”, jota ne tuovat karjaan, käsiteltävyys ja maidon hyvä laatu. Lapinlehmät koettiin sekä rotuna että yksilöinä kiinnostaviksi ja niihin muodostui läheinen suhde. Moni mainitsi lapinlehmän tuoman ilon karjanpitoon:

--- meillä on aina ollut yks tai kaks [lapinlehmää] siellä muitten joukossa iloa tuomassa (H10.)

Lapinlehmärotuisten eläinten koettiin usein olevan karjassa erityisasemassa suhteessa hoitajiin:

--- jotkut kyssyy multa, miksi sie näitä pietät nuita --- [lapinlehmä]. Mie että ne on terapialehmä. Mie tulen kauhian hyvälle tuulelle niiden kanssa. Ei koskaan tule niin hyvälle tuulelle ko käyt holsteinien seassa (H14.)

7.3.2 Lapinlehmien luonteenpiirteet ja kumppanuus

Lapinlehmien kasvattajat ovat aikaisemmissa yhteyksissä ja tutkimuksissa kuvanneet lehmäänsä sosiaalisiksi, uteliaiksi, älykkäiksi, rohkeiksi, itsenäisiksi, jopa itsepäisiksi (Mazzullo & Soppela, 2018; Soppela & Mazzullo, 2017; Soppela & Tuomivaara 2019; Soppela ym. 2018). Tämän tyyppiset luonnehdinnat tulivat esille myös nykyisten kasvattajien kertomuksissa. Lapinlehmien luonteenpiirteiksi mainittiin myös hyvä oppimiskyky ja niiden käyttäytymistä kuvattiin omanarvontuntoiseksi. Pienestä koostaan huolimatta lapinlehmät mainittiin usein laumanjohtajiksi eikä niiden nähty epäröivän johtaa muunrotuisiakaan lehmä. Niiden rohkeutta ja omatoimisuutta kuvattiin seuraavasti:

--- että kuitenkin [lapinlehmä] aina keulilla menee ja sitte saattaa vähä yksinäänki liikkua eikä välitä muista aina niin, että rohkeitaki on... (H25.)

Vaikka kasvattajat kertoivat huomioivansa kaikkia lehmäänsä ja pitävän niitä työkavereinaan, monet mainitsivat kiinnostavansa lapinlehmien käyttäytymiseen tavallista enemmän huomiota. Kasvattajien mukaan ne ovat ihmisrakkaita ja osaavat vaatia huomiota osakseen. Lapinlehmä kuvattiin kesyimmiksi ja helpommin ihmisen läheisyyteen hakeutuviksi kuin muita lehmärotuja:

--- kyllähän ne [lapinlehmät] joukosta erottaa tosi hyvin ja ovat seurallisia ja seuraavat ihmistä ja hyvin pian kessyntyty ---ja sitte tietenki näön ja pienuuven vuoksi saavat vähä erityishuomiota sitte tuossa joukossa (H1.)

Jotkut hoitajat ajattelevat seurallisuuden saattavan olla seurausta siitä, että lapinlehmä hellitään ja käsitellään niiden erityisyyden ja poikkeavan ulkonäön vuoksi enemmän jo pienenä vasikkana, joten ne voivat myös sen vuoksi olla muita kesympiä ja ihmisistä kiinnostuneita. Todennäköisesti on kyse molemminpuolisesta vaikutuksesta. Lehmä ei ole ainoa, joka tässä prosessissa kesyntyty ja kiintyy, vaan kuten yleensä ihmisen ja eläimen välisen tiiviin tunnesiteen ja kumppanuuden muodostumisessa, ”kesyntyminen” koskee myös ihmistä. Tässä kumppanuudessa muotoutuvat molemmat osapuolet (Haraway, 2018). Lehmä ei nähty pelkästään materiaalisesti vaan myös mentaalisesti tärkeinä ja niitä arvotettiin moninaisesti (vrt. Haraway, 2018; Kaarlenkaski, 2014; Nikkilä, 2020). Kasvattajien kertomuksissa tuli esiin lapinlehmien aktiivinen toimijuus ja osapuolten vaikutus toistensa elämään.



Kasvattajat kuvaavat suhdetta lapinlehtiin erityiseksi ja läheiseksi. Kuva: Matti Pantsar.

Monet haastateltavat toivatkin esille, että lapinlehmien kanssa muodostuu tiivis työyhteisö ja läheinen suhde. Kasvattaja korostivat, että lapinlehmien käyttäytyminen ja oma tahto tulee ottaa huomioon ja ne ovat herkkiä loukkaantumaan, jos niitä komennellaan tai kohdellaan välinpitämättömästi. Kokeneet kasvattajat korostivat, että niitä tulee kohdella kunnioittavasti persoonina ja yksilöinä.

--- *hyvä puoli on se, että ne [lapinlehmät] on kesyjä, mutta ne on sitten lujempia, jos ne alkaa kiukuttelemaan* (H6.)

Vaikka muidenkin rotujen lehmät ovat yksilöllisiä, kasvattajien mielestä lapinlehmän persoona ja käyttäytyminen poikkeavat muista roduista. Lapinlehtiä pidettiin esimerkiksi laidunkäyttäjiltään uteliaampina ja aktiivisempina kuin muita rotuja. Joidenkin omistajien kokemus oli, että lapinlehmä karkaa metsään helposti ja saattaa jäädä sinne oleilemaan mielellään pitemmäksikin aikaa. Valtarotujen lehmien mainittiin olevan laiskempia lähtemään minnekään navetan läheisyydestä ja olevan vähemmän kiinnostuneita ympäristöstään ja sen tapahtumista.

--- *No onhan se [lapinlehmä] luonteeltaan semmonen vähän itepäinen ja jääräpä. Sitten utelias ja tarkkailija.. jos kesälläkin jotakin erikoisempaa pihassa hommataan, niin lappalainen sieltä ensimmäisenä tulee kahtomaan* (H18.)

--- *Ne [lapinlehmät] on semmosia oikukkaita, oman arvon tuntevia lehtiä, ne on vähän... niillä on semmoset omat jutut tuolla. Kyllä ne eroaa ay:stä ja holsteinista ihan niinku yö ja päivä. Holsteini keskittyy vaan lypsyyntä ja syömiseen ja nukkumiseen, niin lapinlehmä keskittyy kaikkeen muuhun, mitä se ympäriltä näkkee* (H6.)

Ruotsalaiset tutkijat, jotka seurasivat GPS-pannoilla ruotsalaisten tunturilehmien ja holstein-rotuisten lehmien laidunnusta ylävillä laitumilla, joilla oli sekä ruohovaltaisia niittyjä, metsälaidunta että ketoja, havaitsivat tunturilehmien tekevän jopa 12 kilometrin lenkkejä päivässä, usein metsälaitumilla, ja käyttävän vähemmän ruohovaltaisia laitumia kuin holsteinlehmät, jotka pysyttelivät enemmän paikoillaan ruoholaidunten tuntumassa (Hessle ym., 2014). He päättelivät tunturilehmien kulkemien pitkien matkojen johtuvan siitä, että ne tekevät havaintoja ympäristöstään ja sen ruokavaroista, mikä on osa niiden evoluutiivista käyttäytymistä. Yhtenä syynä pitkiin matkoihin voi olla niiden keveys, mikä helpottaa liikkumista. Maataiseläinten rakenne on tyypillisesti sellainen, että pystyvät liikkumaan ja tulemaan toimeen vaikeassa maastossa (Verrier ym., 2005).

7.3.3 Lapinlehmien fyysiset ominaisuudet ja terveys

Lapinlehmät ovat kooltaan valtarotujen lehmiä pienempiä, suhteellisen matalajalkaisia ja pienisorkkaisia. Lapinlehmä painaa keskimäärin neljänneksen, joskus jopa puolet vähemmän kuin holsteinrotuinen lehmä (keskipaino: lapinlehmä 530 kg, holstein 700 kg) (Faba, 2023). Haastatteluihin osallistuneiden kasvatustajien lapinlehmät olivat pääosin nupoja eli sarvettomia, mutta nahkasarvisiakin eläimiä mainittiin olleen karjassa. Väriltään lapinlehmät ovat yleensä valkoisia ja niiden korvat ja turpa ovat tummat. Muitakin värimuunnoksia karjoissa esiintyi ja niitä pidettiin kiinnostavina.

Vanhan polven kasvattajien haastatteluissa ovat tulleet toistuvasti esiin lapinlehmien pitkäikäisyys ja lukuisat poikimiset (Soppela & Mazzullo, 2017). Vastaavasti monet nykyiset kasvattajat ottivat esille lapinlehmien pitkäikäisyyden kysyttäessä terveydestä ja fyysisistä ominaisuuksista. Monilla tiloilla lapinlehmä oli karjan pitkäikäisin lehmä, jolla saattoi olla poikimakertoja jopa yli kymmenen. Lapinlehmien elinikäistuotos voi näin ollen nousta korkeaksikin. Kun valtarotujen keskipoikimakerta mainittiin olevan jopa alle kolme, lapinlehmistä löytyi samalla tilalla yksilöitä, jotka olivat poikineet yli viisi kertaa. Vanhemmat haastateltavat muistivat jopa kuusitoista kertaa poikineita lapinlehmiä.

Sorkkaterveydeltään lapinlehmien kerrottiin usein olevan omaa luokkaansa jopa niin, että kun karjan muunrotuisten lehmien sorkkia huolletaan, lapinlehmille huoltoa ei tarvita lainkaan.

--- tuo jalkaterveys on kyllä semmonen varmaan suurin ero, mistä eniten tulee työnsäästöä ja rahansäästöä ja kaikkea että [lapinlehmän sorkkia] ei tartte leikata (H3.)

Utareterveyden suhteen mielipiteet erosivat, mutta enemmistö vastaajista piti lapinlehmien utareterveyttä hyvänä. Muutamille kasvattajille pitkävetimiset lapinlehmät olivat olleet ongelmallisia. Lapinlehmä on rakenteeltaan matala, joten pitkät vetimet yhdistettynä mataluuteen aiheuttavat herkästi vedinpolkemisiä ja sitä kautta utarevammoja ja vaikuttavat myös lypsyn ergonomiaan.

Tiinehtyvyyden osalta vastaajien kokemukset jakautuivat voimakkaasti. Osa vastaajista koki tiinehtyvyyden erinomaiseksi, mutta osalla vastaajissa nimenomaan kantavaksi saamisen ongelmat ovat olleet lapinlehmien osalta karjasta poistamisen syy. Vastauksista on myös pääteltävissä, että lapinlehmien tiinehtyvyyden ongelmiin haetaan ehkä pidemmän aikaa eläinlääkärin ja seminologin apua kuin valtarodun eläinten. Vastaajien arvostus uhanalaisen rodun suhteen on suuri ja muuten terveen lehmän poistamiseen on korkea kynnyks.

Lapinlehmien poikimiset todettiin helpoiksi ja emo-ominaisuudet muutenkin hyviksi. Rodun vasikat ovat pieniä ja poikiminen sujuu yleensä ilman avustusta, jota kuvattiin seuraavasti:

--- näitä valtarotua että ne tekkee poikimista niin puoli vuorokautta niin lapinlehmästä ei hoksaa niin saatat tunnin päästä tulla että ohoh täällä on jo vasikka ja --- että se kyllä tekkee äkkiä ja salakavalasti ja äkkiä sen poikimisen--- (H1.)

Useat haastateltavat kertoivat lapinlehmässään olevan yksilöitä, joilla on voimakkaat emovaistot. Monilla oli karjassaan lapinlehmiä, jotka halusivat hoitaa oman vasikkansa lisäksi kaikkien muidenkin lehmien laiturille syntyneet vasikat jopa vieden ne pois emoiltaan. Tätä käyttäytymispiirrettä monet vastaajat pitivät lapinlehmillä yleisempänä kuin valtarotujen lehmillä.

Lapinlehmien terveyttä pidettiin yleensä hyvänä. Haastateltavilla oli käsitys, että lapinlehmän itsepäinen luonne auttaa sitä sairauksista palautumisessa, koska ne eivät helposti anna periksi missään suhteessa. Tätä sinnikkyyttä arvostettiin:

--- Itsepäinen ja no toisaalta se, että jos niillä [lapinlehmillä] on joku, no ne ovat terveempiä. Eivät ne juuri sairasta. Ja jos niille joku tulee, niin ne kyllä siitä. --- lapparit, jos ne sairastuvat tai muuta, niin ne kyllä sitten tavallaan sen sinnikkyytensä avulla pärjäävät paremmin ja yleensä jaksavat mennä eteenpäin vaikeuksista huolimatta (H19.)

--- Mutta se lapinlehmä, vaikka se on kuinka kipiä, se pinkasee ylös, se liikkuu, se syö. Sen saa syömään. Niin sehän ei sitten ole niin kuin nuo holsteinit, nehän että "mie kuolen tähän, en pysty mittään" (H14.)

7.3.4 Hoitojärjestelyjen merkitys hyvinvoinnille

Laidunnus on märehittäjille luonteellinen tapa hankkia ravintoa, liikkuu ja hoitaa sosiaalisia suhteita laumassa. Laiduntaminen parantaa myös lehmien hyvinvointia ja terveyttä ja tukee lautumien, kuten

perinnebiotooppien monimuotoisuutta (Raatikainen ym., 2017). Alkuperäisrotujen kuten tunturilehmien ja lapinlehmien hyvät laidunnusominaisuudet ja sopeutuminen luonnonlaidunten käyttöön ovat tulleet esille aikaisemmissa tutkimuksissa ja selvityksissä (Bele ym., 2018; Hessle ym., 2014; Mazzullo & Soppela, 2018; Soppela & Mazzullo, 2017; Westin ym., 2022). Nykyisetkin lapinlehmien kasvattajat suosivat laidunusta, jos tilalla oli sopivia laidunmaita kuten peltoja tai puolittain luonnonlaisia niittyjä ja ketoja. Suurin osa nykyisistä kasvattajista kertoi pitävänsä lehmäänsä laitumella kesäisin (16/21 tilasta). Lehmät saivat olla laitumella 5-21 tuntia päivässä (keskimäärin 11,7 tuntia, n=16). Säänkestävinä niiden annettiin yleensä laiduntaa pitkälle syksyyn. Lehmien laidunnuskausi vaihteli 3,5 kuukaudesta 6 kuukauteen (keskiarvo 4,7 kuukautta, n=16) toukokuun puolivälin ja lokakuun alun välisenä aikana.

--- onhan nuilla [lapinlehmillä] ihan erilainen tuo laitumen käyttö. Nehän ei kyllä sotke laitumia. Ne syö niin tarkasti ne ja monipuolisesti, että ne ei jää sitte huutamaan aijan taa jos on heinä loppu vaan ne keksii sitte että onhan tuolla vielä tuota ja tuota. (H12)

Lapinlehmien sisäruokinnassa käytettiin kaikilla tiloilla samoja rehuja kuten muillakin tilan lehmäroduilla, mutta pienempiä määriä. Rehuina käytettiin säilörehua ja kaupallista täysrehua tai puolitiivistettä. Muutamilla tiloilla lapinlehmia ruokittiin säilörehun sijaan osittain tai jopa kokonaan kuivalla heinällä ja kivennäisliisällä perinteisen hoitotavan mukaisesti.

Useat haastatelluista pitivät haasteena lapinlehmien oikeaoppista ruokintaa, jota he olivat joutuneet erikseen opettelemaan. Enemmistö vastaajista (12/17) totesi lapinlehmien rehunkulutuksen olevan pienempää kuin valtaroduilla. He kertoivat antavansa lapinlehmille merkittävästi vähemmän väkirehua kuin muunrotuisille. Koettiin, että lapinlehmä ei edes pysty syömään samaa määrää kuin suurikokoisten rotujen lehmät.

Kasvattajien kokemuksen mukaan lapinlehmät käyttävät rehun tehokkaasti ja varastoivat energian ylimäärän herkästi rasvakudoksiin. Lihomisherkkyyks tuli esille monissa vastauksissa (13/17 haastatellusta).



Ammattiopisto Lappian lapinlehmän geenipankkikarjan hiehoja kesälaitumella 2023. Kuva: Päivi Soppela.

Liiallinen ja liian vahva rehu oli monien kokemuksen mukaan syy, miksi lapinlehmälle voi tulla tiinehtymisongelmia ja sairastumisia. Vastaajat korostivat, että lapinlehmää pitää osata ruokkia muita tarkemmin suhteessa maidontuotannon tasoon. Lapinlehmän pieniruokaisuus ja vaatimattomuus ovat tulleet esille myös vanhan polven kasvattajien haastatteluissa (Soppela & Mazzullo, 2017; Soppela ym., 2018; Tuomi-vaara, 2016). Tämä antaa aiheita päätellä, että kyseessä on lapinlehmille tyypillinen ekologinen ja säilyttämisen arvoinen piirre, joka voi yhdessä erinomaisten laidunnusominaisuuksien kanssa antaa mahdollisuuden kestäväen kehityksen mukaiseen hoitotapaan. Kuitenkin on muistettava, että märehittäjät tottuvat myös ns. helppoon ja runsaaseen ruokaan, jonka hankkimiseen ei tarvita vaivaa, ja hoito on vähemmän taloudellista, jos rodun piirteitä ei oteta huomioon.

Kasvattajista yli puolet hoiti lehmäänsä parsinavetassa ja loput pihattonavetassa (12 vs. 9 tilaa). Jakauma poikkeaa koko maan tilanteesta, joissa parsinavetat ovat vähemmistönä (30 vs. 70 %, MTK 2023) ja heijastaa luultavasti Lapin suurempaa edustusta, koska pienehköt tilat ja parsinavetat ovat maakunnassa vielä suhteellisen yleisiä. Pihatto on navettatyyppejä, jossa lehmät liikkuvat vapaasti rakennuksen sisällä ja jossa voi lisäksi olla pieniä ulkoalueita jaloitteluun. Parsinavetassa lehmät ovat kiinnitettyinä parsiin ja ne tulee laskea ulkoilemaan vähintään 60 päivänä vuodessa, vuoden 2024 alussa voimaan tulevan lain mukaan 90 päivänä.

Haastateltavien mielipiteet eri navettatyyppeiden soveltuvuudesta lapinlehmille vaihtelivat. Yksimielisiä oli siitä, että lapinlehmän etu parsinavetoissa on pieni koko. Useimmat parsinavetan omistajat kertoivat lapinlehmien pienen koon olevan jopa yksi syy pitää niitä karjassa. Lapinlehmä mahtuu pieniin parsiin ja niitä voidaan pitää ns. hiehopaikoilla, joihin suurempien rotujen lehmät eivät mahdu. Uudistetuissa parsinavetoissa parret voivat olla lapinlehmille jopa liian suuria, mikä voi aiheuttaa ongelmia esimerkiksi puhtaanapidon suhteen.

--- Mut tietenki me ollaan remontoitu silleen, et meillä on tosi isot parret. Mut meillä on kolme pientä partta, niin niihin soppii nuo ihime lappalaiset... (H20.)

Pihattonavetoiden suoma liikkumavapautta pidettiin lehmien hyvinvointia lisäävänä asiana. Pihattonavetoissa lapinlehmien pieni koko voi olla jossakin mielessä haittakin, koska ne pääsevät kulkemaan navetassa myös ei-toivottuihin paikkoihin aitojen ja puomien alta.

--- Sitten taas nuo lapparit, kun ne on semmoisia vikkeliäliikkeisiä, niin se on pyrähdystenä ne on toisessa päässä navettaa, jos niitä vähän joutuu komentamaan (H19.)

Parsinavetoissa lehmät lypsetään yleensä lypsykoneella, pihattonavetoissa lypsyn hoitaa useimmiten lypsyrobotti. Yleisin lypsytapa haastateltujen tiloilla oli putkilypsy (12/21 tilasta), minkä lisäksi kolmella tilalla oli lypsyasema ja viidellä tilalla lypsyrobotti. Yhdellä tilalla lypsettiin käsin. Kasvattajat, jotka hoitivat lehmäänsä parsinavetoissa olivat sitä mieltä, että lehmät saavat niissä yksilöllisempää huolenpitoa ja lehmien ongelmat huomataan helpommin. He kertoivat, että parsinavetoissa eläinten kanssa tulee hoidon ja lypsyn aikana läheinen kontakti. Lapinlehmää myös rapsuteltiin ja niille puhuttiin monien vastaajien mielestä enemmän kuin valtarotujen lehmille.

--- Eihän sitä kiinteämpää suhetta voi olla lehmään ko jos sen kahesti päivässä lypsää. Jos se on parressa ja lypsääpi. Jos sie ruokit sen tästä, sie justiin tiijät mitä se syö ja ei syö ja sitte täältä päästä sie tiijät mitä se lypsääpi (H21.)

Robottilypsyyn lehmät voivat hakeutua mihin vuorokauden aikaan tahansa. Lypsyrobotti seuraa koodinumerolla varustettujen lehmien maitotuotosta ja terveyttä maitoparametrien avulla ja seuranta tehdään tietokoneen ruudulla navetan valvomossa. Robottilypsyn vaikutusta ihmisen ja lehmän väliseen läheiseen suhteeseen pidetään perustavaa laatua olevana muutoksena (mm. Butler, 2012). Kun lehmien hyvinvointia seurataan koodinumerolla, se väistämättä lisää fyysistä ja tunne-etäisyyttä ihmisen ja lehmän välillä, vaikka lehmien hyvinvointia edelleen seurataan muutenkin kuin tietokoneelta. Vaikka lehmät epäilemättä tottuvat robottilypsyyn, niiden persoona, käyttäytyminen ja arjen sattumukset eivät saa samalla tavalla huomiota kuin jatkuvassa läheisessä vuorovaikutuksessa (Butler, 2012) ja tämä on mahdollista myös lapinlehmien kohdalla.

Useat kasvattajat, joilla oli robottinavetta, olivat kuitenkin sitä mieltä, että lapinlehmät saavat muita rotuja enemmän huomiota myös robottinavetassa. Joka tapauksessa robottilypsy edustaa suurta muutosta verrattuna putkilypsyyn ja siihen liittyvään läheiseen vuorovaikutukseen. Vielä suurempi on muutos käsilyp-



Lehtikerput ovat perinteisesti kuuluneet lapinlehmien talvirehuihin. Kuva: Päivi Soppela.

syyn ja viime vuosisadalla lapinlehmiiä kasvattaneiden ihmisten läheiseen suhteeseen lehmiensä kanssa (Mazzullo & Soppela, 2018; Soppela & Mazzullo, 2017).

Tilan navettatyypistä riippumatta vastaajat olivat sitä mieltä, että riittävän ja säännöllisen ulkoilun merkitys on naudoille suuri. Nekin pihattonavettojen omistajat, joiden lehmät eivät hiehoja lukuunottamatta päässeet ulkoilemaan tai laiduntamaan, olivat tehneet järjestelyitä ulkoilun mahdollistamiseksi jaloittelutarhassa.

7.3.5 Tuotanto ja kestävyys

Lapinlehmän, samoin kuin muidenkin alkuperäisrotujen, elvyttämisen tärkeydestä ollaan yleisesti yhtä mieltä. Näkemykset siitä, miten se tulisi toteuttaa, vaihtelevat: pitäisikö sen tapahtua kestävästi eli maidon ja lihan kestäväällä tuotannolla vai monipuolistamalla maatilán tuotteita ja palveluja, jotta pärjätään alhaisen tuotoksen kanssa, vai jopa pelkällä suojelulla (Ovaska & Soini, 2016). Paine alkuperäisrotujen jalostamiseen korkeatuottoisiksi yksilöiksi on suuri maatalouden yleisen tehostamispaineen vuoksi. Onkin eettisen pohdinnan aihe, pitäisikö matalatuottoisia alkuperäisrotuja, joilla on kuitenkin muita arvokkaita ominaisuuksia, valikoivasti kasvattaa tehokkaaseen tuotantoon (Karja & Lilja, 2007). Eläinten aineenvaihdunnan kasvattamiselle on rajansa, ja jalostusvalinnan keskittyminen tuotannolliseen tehokkuuteen voi karsia erityisominaisuuksia, joita maataisroduilla on kehittynyt geneettisesti (Karja & Lilja, 2007). Näiden ominaisuuksien säilyttäminen, kuten ääreisiin ilmasto-olosuhteisiin sopeutuminen, monimuotoisuus ja vaatimattomuus voivat tietyissä olosuhteissa nousta maataisrodun vahvuudeksi ja tuotannon tehokkuuttakin tärkeämmiksi ominaisuuksiksi (Karja & Lilja, 2007; Kierkegaard ym., 2020; Mazzullo & Soppela, 2023).

Tähän tutkimukseen osallistuneiden kasvattajien tiloilla lapinlehmien maitotuotos vaihteli 3500 kilosta 8500 kiloon (keskiarvo 5374 kiloa, n=18) vuodessa. Valtarotuja pienemmän maidontuotannon takia karjassa kyettiin pitämään yleensä vain muutamia lapinlehmiiä. Koska lapinlehmiiä yleensä oli karjoissa määrällisesti

vähän, jo yhdenkin heikkotuottoisen tai lyhytmaitoisen lapinlehmän tulos pienessä lypsykarjassa voi vaikuttaa tilan keskituotokseen merkittävästi. Maitotuotoksen paraneminen ja pitkämaitoisuus oli monien vastaajien mielestä kiinni lapinlehmän sukulinjasta ja heillä oli kiinnostusta korjata sitä jalostusvalinnoilla. Toisaalta jotkut kasvattajat olivat sitä mieltä, että lapinlehmän kohdalla ei tarvitse pyrkiä tehotuotantoon vaan niitä kasvatetaan muista syistä, kuten maidon laadun, rodun suojelun ja biologisen monimuotoisuuden takia.

Muutamit kasvattajat kertoivat, että heillä oli ollut vaikeuksia saada haluamansa sonninin spermaa lehmien keinosiemennykseen. He olivat huolissaan sen saatavuudesta tulevaisuudessa, koska siementä toimittavat yritykset ovat kasvamassa yhä suuremmiksi ja kansainvälisemmiksi eivätkä välttämättä pidä tärkeinä pieniä ja vähemmän kysytyjä alkuperäisrotuja.

Jotkut kasvattajat pitivät lapinlehmän pieniruokaisuutta ja hyvää laidunnuskykyä syinä, miksi lapinlehmien ja yleensäkin alkuperäisrotujen kasvatusta voi olla kestävä. Lapinlehmien kasvatusta kuluttaa vähän resursseja silloin kun rotua hoidetaan ominaispiirteet huomioon ottaen. Lapinlehmä vaatii pienemmät tuotantotilat, mitä vastaajat pitivät myös yhtenä kestävyuden osana. Lypsykarjan pidon kestävyyttä vastaajat pohtivat myös lehmän tuotantoiän kannalta. Vain kerran tai kahdesti poikiva lehmä on taloudellisesti huono ratkaisu. Alkuperäisrodun eläinten pitempi elinikä nähtiin paitsi taloudellisena, myös eettisenä ja ekologisenä asiana.

--- No kyllähän pitkäikäinen lehmä olisi järkevä. Ei tuo hiehon kasvattaminen mitään ilmaista ole. --- maitotiloilla nykyään poikii lehmät kaks kolme kertaa---Ja sitte ne ei ikinä pääse siihen parhaimpaansa. --- vois sanoa että kolmas ja neljäs poikiminen ainaki minun [lapin]lehmillä ollu se paras (H12.)

--- kyllä se [lapinlehmä] on kestävä lehmärotu, jos se ruokitaan niin kuin se pitää ruokkia (H5.)

Lapinlehmien arvo ympäristön muutoksissa selviytyjänä ja eettisen tuotannon mahdollistajana ymmärrettiin. Haastateltavat tiedostivat, että pelkästään lapinlehmiiin perustuvan karjan pitämisellä ja niiden maidon ja lihan tuottamisella ei ole nykyaikaisen tehomatalouden aikana mahdollista päästä taloudellisesti riittäväan tulokseen. Lapinlehmien tuottaman maidon ja lihan korkean laadun toivottiin saavan tutkimuksen ja tuotekehityksen kautta näkyvyyttä ja nostetta ja sitä kautta lisäarvoa myös alkutuotannolle. Lapinlehmien arvo nähtiin taloudellisen tuloksen ohella muuallakin, kuten rodun monimuotoisuudessa, niiden kasvatuksen paikallisessa ja kulttuurihistoriallisessa arvossa ja harvinaisten geenivarojen säilyttämisessä.

Lapinlehmä on pääasiassa maitorotu ja sen kasvatusta lihantuotantoon on marginaalista. Kasvatusta haasteena on ollut sonnivasikoiden huono menekki, sillä niitä on pidetty liian pieninä ja hidaskasvuina. Haastattelujen aikaan tilanne sonnivasikoiden menekkiin suhteen oli muuttumassa parempaan suuntaan. Kasvattajien mielestä lapinlehmärotuisten sonnien ja härkien kasvatusta liian lyhyen aikaa. He pitivät optimaalisena kasvatustena 2,5-3 vuotta, kun se muilla roduilla on noin 1,5 vuotta. Lihan laatua kuitenkin kiiteltiin, sen koettiin olevan muiden rotujen eläinten lihaan verrattuna murempaa, rasvaisempaa ja mauultaan parempaa. Lapinlehmälle nähtiin mahdollisuuksia maisemanhoitotyössä, jolloin sen lihaa voidaan markkinoida luonnonlaidunlihana.

--- me kasvatetaan vuosittain aina yksi eläin kotipakkaseen, teurastetaan se kotona ja syödään. Niin kaikista paras liha on pohjoissuomenkarjan härässä (H27.)

7.3.6 Lapinlehmien arvostus ja ympäristön asenteet

Vanhan polven kasvattajat ovat aikaisemmissa tutkimuksissa kertoneet lapinlehmärodun vähättelystä ja paineesta lapinlehmien pidosta luopumiseksi viime vuosisadalla, kun ne syrjäytettiin tuontiroduilla (Mazzullo & Soppela, 2018; Soppela & Mazzullo, 2017). Nykyiset kasvattajat kertoivat ulkopuolisten ihmisten suhtautuvan tänä päivänä enimmäkseen hyvin ja kiinnostuneesti lapinlehmiiin. Vanhat asenteet ovat kuitenkin tiukassa varsinkin elinkeinon piirissä, jossa haastateltavat kertoivat kohdanneensa vähättelyä ja jopa halveksuntaa rodun eläimiä kohtaan. Usein muut karjatilalliset kyselevät, saako lapinlehmistä maitoa lainkaan:

--- eihän nämä muut viljelijät joilla ei oo lapinlehmiiä niin eihän ne piä minnään ja niitten kans on ihan turha aiheesta keskustellakkaa (H1.)

--- No kyllähän sitä [lapinlehmää] varmaan vähän vähäpätöisenä pietään, sepä kun nykyään se maitomäärä ja tuotos mikä ratkasee, taloudellisuus, ei se ainakaan isommassa karjassa niin kiinnosta (H18.)

Mahdollisesta vähättelevästä suhtautumisesta huolimatta lapinlehmien omistajat olivat ylpeitä siitä, että hoitavat tämän harvinaisen rodun edustajia. He olivat esimerkiksi vieneet lemmiään näyttelyihin ja erilaisiin perinnetapahtumiin ja lainanneet niitä kotieläinpihoille ja muihin julkisiin esittelyihin. Haastateltavat kertoivat kokevansa oman ja muiden lapinlehmiiä pitävien tilallisten roolin rodun säilytyksessä tärkeäksi. Työn motivaationa he mainitsivat muun muassa kunnioituksen edeltävien sukupolvien työtä kohtaan ja kiitollisuuden sitkeälle lapinlehmärodulle. Lapinlehmän merkitys ennen vanhaan etenkin pohjoissuomalaisen perheiden elannon turvaajina oli hyvin tiedossa. Lapin maakunnassa asuvat kasvattajat mainitsivat yhtenä syynä kasvatukselle haluavansa jatkuvuutta lapinlehmille oman maakunnan nimikkolehmänä.

Lapinlehmien arvokasta geeniperimää ei vastaajien mielestä saa päästää häviämään. Rodun arvostuksen kasvattamiseksi moni haastateltava toivoi lapinlehmille positiivista ja laajempaa julkisuutta ja tiedon jakamista sen uhanalaisuudesta. Lisäksi toivottiin kerrottavan maidon ja lihan korkeasta laadusta. Omistajat olivat huolissaan lapinlehmärotuisten ja muidenkin suomalaisten alkuperäisrotujen kohtalosta maatalojen yhä kiristyvässä taloustilanteessa.

--- Sen jos saisi edes alkamaan sillä tavalla tuo lapinlehmän kasvatus, että joka navetassa olisi se yksi kappale, elikkä ihmiset vähän tutustuisi siihen rotuun. Ehkä ne näkisi sitten myös sen, että se taloudellinen puoli sieltä, että se koko, ruokinta ja maitomäärä sitten kompensoi toinen toisiaan hyvällä tavalla (H27.)

7.3.7 Lapinlehmien pidon taloudelliset kysymykset

Keskusteltaessa lapinlehmien pidon taloudellisuudesta, esille nousi kysymys lapinlehmien pieniruokaisuudesta verrattuna valtarotuihin (ks. kohta 7.3.4). Kun lapinlehmän kuluttama rehumäärä suhteutetaan siitä saatuun maitoon, monien mielestä lapinlehmien tuottavuus on näin laskien melko hyväkin. Kun lehmä syö ja juo vähemmän, sen pito on suhteellisesti taloudellisempaa ja myös ekologisesti vähemmän ympäristöä kuormittavaa. Muutamat tilalliset korostivat, että lapinlehmien pidossa viivan alle saattaa jäädä paljon yleistä oletusta suurempi summa, kun ei katsota pelkkiä tuotettuja maitokiloja vaan kokonaisuutta.



Lapinlehmien ja holsteinrotuisten lehmien kokoero on suuri. Myös rehunkulutuksen ero on kasvattajien mukaan merkittävä. Kuva: Anne Tuomivaara.

--- *Että jos väkirehurosentti on lappalaisille vaikka kakskytä viis - kolomekymmentä ja valtarovulla viiskymmentä niin onhan siinä valtava ero siihen että jos se vain laskettas oikealla lailla (H1.)*

--- *meillä on tuossa tuo [lapinlehmä X] ja [lapinlehmä Y], jotka on toisen kerran poikinut. [Lapinlehmä X] lypsi ensimmäisellä kaudella yli 7 000, se on tosi pieni lehmä. Niin suhteessa siihen, mitä se syö ja mitä se tuottaa, sehän on aivan järkyttävän kova hyötysuhde. Puolet vähemmän syö (H14.)*

--- *Mä tykkään tästä koko rehuotosyhdistelmästä, elikkä se, että se [lapinlehmä] on pienikokoinen, se kuluttaa vähemmän rehua, ja nämä mitä meillä nyt on ollut, niin mun mielestä nämä lypsää ihan siihen nähden aika hyvinkin (H27.)*

Kasvattajat kokivat alkuperäiskarjatuen kompensoivan jonkin verran lapinlehmien heikompa tuotosta, mutta pitivät tuen hakemista ja sen ehtojen toteuttamista hankalina. Tukea saaneet olivat yleensä melko tyytyväisiä sen määrään, mutta pitivät työmäärää ja byrokratiaa sen hakemiseen kohtuuttoman suurena. Tukea saavien nautojen ikäraajat koettiin ongelmallisiksi kuten myös se, että tuesta päättäviä henkilöitä on vaikea tavoittaa eikä mahdollisia ongelmatilanteita voi selvittää esimerkiksi oman kunnan maatalousviranomaisten kanssa. Monet kasvattajat olivatkin jättäneet tuen hakematta.

Haastattelut tehtiin vuosien 2020-2022 aikana. Suomalaisten maataiseläinten pidon uudet tukiehdot ovat tulleet voimaan 2023, joten uuden ohjelmakauden tukien hakemisesta ei tutkimuksessa saatu vielä tietoja. Uuden kauden apr-tuen hakemisprosessin ja tukiehtojen toivottiin haastatteluissa olevan tilallisten kannalta vähemmän hankala ja byrokraattinen.

7.3.8 Tulevaisuuden näköalat

Lapinlehmien kasvattajista monet suunnittelivat jatkavansa lapinlehmien pitoa, mutta kantoivat huolta tulevaisuudesta kannattavuuskysymysten takia. Monet viittasivat ristiriitaan, joka on tehotalouden vaatimusten, kuten korkeaan maidontuotantoon pyrkimisen ja pientuottoisen alkuperäisrodun kasvatuksen välillä. Jotkut tilalliset olivat myös lähellä eläkeikää ja tilanpidon jatkajasta ei vielä ollut tietoa.

--- *On sekin --- oma osuutensa siihen syhyyn, että se [lapinlehmä] on perinnerotu, mutta kyllähän se on se maito mikä elättää meitä (H27.)*

Moni pohti lihan ja maidon brändäämisen ja niiden jatkojalostamisen mahdollisuuksia. Käytännössä karjatiloilta ei kuitenkaan katsottu olevan resursseja jatkojalostukseen työvoiman ja tuotantotilojen suhteen. Syiksi mainittiin muun muassa aikapula ja kireä taloustilanne, joten investointeihin ei ole rahaa, sekä osaamisen puute. Lisäksi lapinlehmä on yleensä karjassa vähän, joten jatkojalostukseen saatavaa raaka-ainetta ei ole riittävästi. Lapinlehmien maitoa ei edelleenkään kerätä erikseen, vaan se menee meijereille muun maidon joukkoon. Tilojen sijainti etäällä toisistaan on raaka-aineiden keruulle suuri haaste. Lapinlehmän maidon ja lihan laadun koettiin kuitenkin olevan jatkojalostusta ajatellen erityisen hyvä.

--- *eihän sitä [lapinlehmän maitoa] tartte leipäjuustoonkaa panna ku siihen vähä, puolet mitä pannee aayyn maitoa. Tullee yhtä iso leipäjuusto. --- Minähän paljo teen juustoja niin kyllä lappalaisen maito niin kyllä --- aayyn maitoa jos panet niin sitä saat panna kymmenen litraa --- (H8.)*

Maidon ja lihan jatkojalostuksen toivottiin keskittyvän joillekin pienille tilan ulkopuolisille toimijoille, joille maito ja liha menisi raaka-aineeksi. Näitä jatkojalosteita voitaisiin markkinoida matkailijoille, paikallisille ihmisille, ruokapiireihin ym. kuluttajille (ks. 7.4). Tärkeimpänä keinona turvata lapinlehmärodun pysyvyys ja kasvu nähtiin arvostuksen kasvattaminen. Yhtä lailla maatalouden arvostukselle kaivattiin laajemminkin nostetta, jolloin se voisi kiinnostaa myös nuoria. Tilallisten käsityksen mukaan nuoret eivät nykyisellään pidä karjanpitoa houkuttelevana ammattina, vaikka poikkeuksiakin on.

Yksi kasvattajista kiteytti lapinlehmärodun tulevaisuuden turvaamisen seuraavasti:

--- *et se [lapinlehmä] on kuitenkin mejän kaikkien yhteinen omaisuus niin sit se on kaikkien asia sitä pittää hengissä ja suojella. --- ihan samalla lailla kun me säilytettään vanhoja rakennuksia tai mejjän kulttuuria tai mitä hyvänsä (H3.)*

7.4 LAPINLEHMÄN BRÄNDI

Monet lapinlehmien kasvattajista peräänkuuluttivat haastatteluissa lapinlehmälle omaa brändiä, joka tukisi lapinlehmien pitoa sekä tuotteiden ja palveluiden kehittämistä.

--- sitä [lapinlehmää] vaan pitäis enäämpi tuua juluki. Että eihän siinä mittään muuta, siitä kun sais jonku brändin niin sehän lähtis siitä nousuun (H8.)

Lapinlehmän brändityölle on olemassa kaikki perusteet, joissa voitaisiin nostaa esille alkuperäisrodun säilyttämisen tärkeys ja niiden kulttuuriperintö, maaseutukulttuuri, paikallisten pientilojen tukeminen, kauden ja persoonalliset lehmät, niiden terveys ja hyvinvointi, lähi- ja artesaaniruoka, puhdas ja laadukas raaka-aine ja lyhyt tuotantoketju. Brändityön avulla voitaisiin tavoittaa laajempia ja erilaisia asiakasryhmiä, ja saada tuotteet ja palvelut paremmin kaupaksi. Kasvattajien mielestä lapinlehmän kulttuurinen imago voi olla merkittävä myös matkailussa.

Maidontuotanto edelleen maatalouden suurin sektori Lapissa (Kuha 2014; 2018). Tällä hetkellä on suuri ongelma, että lähes kaikki Lapissa tuotettu maito viedään suuriin meijereihin maakunnan ulkopuolelle ja sen jalostamisesta saatava hyöty maakunnan tasolla ja paikallistalouksissa menetetään (Kuha 2018). Paikallinen raaka-aine olisi tärkeä jalostaa lähellä sen tuotantopaikkaa, jotta se tukisi paikallistalouksia ja lisäisi maaseudun elinvoimaa.

Lapissa ja muualla Pohjois-Suomessa ei nykyisellään ole juuri ollenkaan pienmeijereitä ja muita pienyrityksiä, jotka voisivat jalostaa paikallisen lehmärodun maitoa tai muutakaan paikallisesti tuotettua maitoa, kuten esimerkiksi Islannissa, Itävallassa ja Ruotsissa hyvällä menestyksellä tehdään (Soppela ym. 2018; Tuomivaara & Soppela, 2022). Tähän tarvitaan jalostuksen osaamista ja koulutusta. Tällä hetkellä meijerialan koulutusta on saatavilla vain Etelä-Suomessa. Koulutukseen ei kuitenkaan välttämättä tarvita mittavaa mallia, vaan osaamista voitaisiin kehittää räätälöidyillä, joustavilla koulutusmalleilla. Tällaisesta koulutusmallista on erinomaisena esimerkkinä Ruotsin kansallinen lähiruoka-alan koulutuskeskus Eldrimner (Eldrimner, 2023), jossa hankkeen aikana vierailtiin.

Kasvattajilla ja jatkojalostajilla on odotuksia erityisesti Tervolan Louelle Lappiin syksyllä 2022 muuttaneeseen lapinlehmän geenipankkikarjaan ja siihen liittyvään tutkimukseen, koulutukseen ja kehittämiseen. Louen karjan toivotaan lisäävän lapinlehmien näkyvyyttä, kiinnostusta niiden pitoon ja muodostuvan merkittäväksi malliksi jatkojalostukselle.

7.5 JOHTOPÄÄTÖKSET

Lapinlehmän kasvattajat ovat sitoutuneet rotuun ja haluavat pitää sitä karjassaan. Kasvattajat arvostavat lapinlehmää ja ovat todenneet rodun eläimissä paljon hyviä puolia, joiden vuoksi haluavat edelleen pitää niitä. Lapinlehmän kasvatuksen etuina mainittiin lapinlehmien pienempi rehunkulutus, yleensä hyvä tiinehtyvyyys ja hyvä terveys etenkin sorkkaterveyden osalta sekä se, että lapinlehmä sopii pieniinkin tuotantotiloihin. Myös pienestä koosta johtuva helpompi käsiteltävyys sai kiitosta, samoin kuin eläinten nopeaoppisuus uusille työtavoille. Myös lapinlehmälle tyypillistä nupoutta eli sarvettomuutta pidettiin etuna ja todettiin sen ehkäisevän työtaturmia. Maidon ja lihan laatu arvostettiin korkealle ja maidon hyvä juustoutuvuus mainittiin usein.

Lapinlehmä kestäväenä alkuperäisrotuna ja lapinlehmään perustuvat tuotteet ja palvelut tarjoavat paljon kehitysmahdollisuuksia, jotka voivat tukea lapinlehmän pidon yleistymistä ja kannan elpymistä. Lapinlehmä sopii monipuolisuutensa takia monenlaiseen käyttötarkoitukseen maidon- ja lihantuotannon lisäksi; maisemanhoitoon, kotieläintilalle ja green care -palveluihin. Monet kasvattajat kokevat kuitenkin, että lapinlehmärotuisten eläinten kasvattajien työtä ei arvosteta. Kasvattajat kokevat myös ristiriitaa teho- ja maatalouden vaatimusten, kuten korkean maidon- ja lihantuotannon ja siihen jalostamisen sekä toisaalta lapinlehmille tärkeän geneettisen monimuotoisuuden säilyttämisen välillä.

Lähes kaikki kasvattajat suunnittelevat jatkavansa lapinlehmien pitoa, mutta kantavat huolta tulevaisuudesta. Karjanpidon on oltava kannattavaa ja usein taloustilanteen kiristyessä pienituottoisimmat eläimet joutuvat pois ensimmäisenä. Lapinlehmien kasvatus ei voi perustua tehokkuuden lisäämiseen vaan rodun

kasvattamiseen sen biologisen ja kulttuurisen arvon ja monimuotoisuuden vuoksi. Lapinlehmien pitäjät ansaitsevat lisää tunnustusta työstään ja taloudellista tukea, jotta rodun tulevaisuus maatiloilla voidaan turvata. Alkuperäiskarjatuen vuonna 2023 voimaan tulleet ehdot ovat aiempia selkeämmät ja tukimäärä eläintä kohti on kasvanut, mikä helpottanee taloudellisesti jonkin verran lapinlehmien pitoa.

Lapinlehmän tunnettuus on hyvä ja se on tämän hankkeen myötä entisestään kasvanut. Lapinlehmien maidon erilliskeräys on kuitenkin vielä järjestämättä ja tuotteiden jatkojalostus on edelleen hyvin pientä. Tulevina toimenpiteinä on syytä saada nopeasti käyntiin jatkojalostusta konkreettisesti käynnistäviä hankkeita, joissa on mukana kouluttajia ja elintarvikealan yrittäjiä. Lapinlehmien maidon ja lihan tuotteistamiselle on luotu hyvä mainepohja, jonka varaan erikoistuotantoa on hyvä kehittää. Hankkeen ja geenipankkikarjan tuomaa tunnettuutta ei pidä menettää, vaan lapinkarja on otettava nyt entistä voimakkaamman kehittämisen kohteeksi.

Lapinlehmän geenipankkikarjan tulo Ammattiopisto Lappian koulutilalle Tervolaan on luonut yhdessä maaseutuyrittäjien lisääntyneet kiinnostuksen kanssa hyvät lähtökohdat kehittää lapinlehmään perustuvaa liiketoimintaa Lapissa ja muualla Pohjois-Suomessa. Siirto koulutilalle on omiaan lisäämään lapinlehmien tuntemusta ja se lisää merkittävästi mahdollisuuksia koulutuksen, tutkimuksen, kehittämistoiminnan ja yrittäjien yhteistyöhön.

LÄHTEET

- Bele, B., Norderhaug, A. & Johansen, L. (2012). Habitat selection in old and modern dairy cattle breeds on Norwegian mountain pastures. Teoksessa: P. Goliński, M. Warda & P. Stypiński (toim.). *Grassland - a European resource. Proceedings of the 24th General Meeting of the European Grassland Federation*, Lublin, Poland, 3-7 June 2012, ss. 225–227.
- Braun, V. & Clarke, V. (2008). Using thematic analysis in psychology, *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- Butler, D., Holloway, L., & Bear, C. (2012). The impact of technological change in dairy farming: Robotic milking systems and the changing role of the stockperson. *Journal of the Royal Agricultural Society of England*, 173, 1–6.
- Eldrimner (2023). *Eldrimner Nationellt resurscentrum för mathantverk*. <https://www.eldrimner.com/> (noudettu 15.11.2023)
- Faba (2023). *Nautarodut*. <https://faba.fi/fi/nautarodut> (noudettu 15.11.2023)
- Haraway, D. (2008). *When Species Meet*, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Hessle, A., Dahlström, F., Bele, B., Norderhaug, A. & Söderström, M. (2014). Effects of breed on foraging sites and diets in dairy cows on mountain pasture. *International Journal of Biodiversity Science, Ecosystem Services & Management* 10(4), 334–342. <https://doi.org/10.1080/21513732.2014.968805>
- Itkonen, T. (1948). *Suomen lappalaiset vuoteen 1945*. WSOY.
- Kaarlenkaski, T. (2014). Communicating with the cow: Human-animal interaction interaction in written narratives. Teoksessa: K. Tüür & M. Tønnesen (toim.) *The semiotics of animal representations*. Amsterdam, Rodopi. ss. 189-216.
- Kaltio, M. J. (1958). *60 vuotta suomenkarjan jalostusta*. Suomen karjatalousyhdistys r.y.
- Kantanen, J., Olsaker, I., Holm, L-E., Lien, S., Vilkki, J., Brusgaard, K., Eythorsdottir, E., Danell, B., & Adalsteinsson, S. (2000). Genetic diversity and population structure of 20 north European cattle breeds. *Journal of Heredity*, 9(6): 446–457.
- Karja, M. & Lilja, T. (toim.) (2007). Alkuperäisrotujen säilyttämisen taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset lähtökohdat. *Maa- ja elintarviketalous* 106, MTT: 1–311.
- Kierkegaard, L. S., Groeneweld, L.F., Kettunen, A. & Berg, P. (2020). The status and need for characterization of Nordic genetic resources. *Acta Agriculturae Scandinavica, Section A - Animal Science*, 69(1–2), 24. <https://doi.org/10.1080/09064702.2020.1722216>
- Kuha, R., Myllylä, P., & Rantamäki-Lahtinen, L. (2014). Lapin maatilat murrosvaiheessa. *MTT raportti 143*, MTT Jokioinen.
- Kuha, R., Hallikainen, V., & Hannukkala, A. (2018). Aito arktinen maatalous: Lapin maatalouden nykytilanteen ja tulevaisuuden analysointia. *Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus*, 12/2018.
- Kuha, R., Hannukkala, A., Kujala, J., Pelimanni, T. & Nurmos, K. (2017). Lapin keskikokoisten maatilojen haasteita. *Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus*, 79/2017. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-326-508-0>
- Leino, M., Huuskonen, A., Jansik, C., Järvenranta, K., Mehtiö, T. & Viitala, S. (toim.) (2023). Synteesi suomalaisen nautakarjatalouden kestävydestä: Synteesiraportti. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 7/2023. Luonnonvarakeskus. Helsinki. 123 s. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-380-604-7>
- Lumivero (2023). *NVivo (Version 14)*, www.lumivero.com (noudettu 15.12.2023)
- Mannelin, K. P. (1912). *Finlands smörexport: en statistisk-ekonomisk studie*. Helsingin yliopisto. Väitöskirja.
- Mazzullo, N. & Soppela, P. (2018). “Cows as reindeer”- a multidisciplinary account of human-animal adaptation to the Arctic North (Arc-Ark). Posterisitys. *Suomen Akatemian Arktisen tutkimusohjelman ARKTI-KO-seminaari 4.-5.4.2018*.
- Mazzullo, N. & Soppela, P. (2023). Reindeer, cows and people. Sustainable human-animal adaptations in Finnish Lapland. Teoksessa: H. Strauss-Mazzullo & M. Tennberg (toim.), *Living and working in the modern Arctic: Everyday perspectives*. Palgrave & Macmillan. ss. 59–83. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-36445-7_4
- MTK, Maataloustuottajain liitto (2023). *Maidontuotanto*. <https://www.mtk.fi/-/maidontuotanto-1> (noudettu 15.11.2023)

- Nikkilä, E. (2022).** Kotieläinten ruokinta, jalostus ja arvottaminen 1800-luvun lopun Suomessa. Teoksessa: T. Kaarlenkaski & O. Latva (toim.) *Tunteva tuote. Kuinka elämistä tuli osa teollista tuotantoa*. Vastapaino, ss. 73-93.
- Ovaska, U., & Soini, K. (2016).** Local breeds: Rural heritage or new market opportunities? Colliding views on the conservation and sustainable use of landraces. *Sociologia Ruralis*, 57(S1), 709–729. <https://doi.org/10.1111/soru.12140>
- Peltovuoma, A. (1916).** *Perä-Pohjolan karja: sen jalostus, ruokinta ja hoito*. Kustannusyhtiö Otava.
- Pokharel, K., Weldenogodguad, M., Popov, R., Honkatukia, M., Huuki, H., Lindeberg, H., Peippo, J., Reilas, T., Zarovnyaev, S., & Kantanen, J. (2019).** Whole blood transcriptome analysis reveals footprints of cattle adaptation to sub-arctic conditions. *Animal Genetics*, 50, 217–227.
- Raatikainen, K.J., Mussaari, M., Raatikainen, K.M. & Halme, P. (2017).** Systematic targeting of management actions as a tool to enhance conservation of traditional rural biotopes. *Biological Conservation* 207, 90–99. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2017.01.019>
- Soppela, P. (2018).** Looking to Lapland's Past for a Sustainable Food Source. *The Circle, WWF Magazine*, 02/18, 17–19.
- Soppela, P. (2019).** Lapinlehmä muutosten pyörteissä. *Raito, maakunnallinen museolehti*, 37, 13–18.
- Soppela, P. & Mazzullo, N. (2017).** The Northern Finncattle, the cow that almost disappeared – Arctic adaptation, folk strategies and state politics. Posterisityt. *Suomen Akatemian Arktisen tutkimusohjelman ARK-TIKO-seminaari 9-10.5.2017*.
- Soppela, P. & Tuomivaara, A. (2019).** Tuotteita ja tarinoita lapinlehmästä. - Makumatkalla Lapissa. Ideoita paikallisen ruokaperinteen hyödyntämiseen matkailussa. *Lapin amk:n julkaisuja. Sarja B. Tutkimusraportit ja kokoomateokset*, 5/2018, 69–73.
- Soppela, P., Tuomivaara, A. & Honkatukia, M. (2018).** Pohjoissuomenkarjan maidon omaleimaisuuden hyödyntäminen. *Arktisen keskuksen tiedotteita*, 63, 1–62. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-130-9>
- Tuomivaara, A. (2016).** "Pieniruokanen se on tuottoonsa nähden" *Lapinlehmän ruokinta ennen ja nyt*. Lapin ammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2016121220059>
- Verrier, E., Tixie-Boichard, M., Bernigaud, R. & Naves, M. (2005).** Conservation and value of local livestock breeds: usefulness of niche products and/or adaptation to specific environments. FAO, Animal genetic resources information. <https://www.fao.org/3/a0070t/a0070t07.htm>
- Westin, A., Lennartsson, T., & Ljung, T. (2022).** *Skogsbeten och bondeskogar. Historia, ekologi, natur- och kulturmiljövård*. Riksantikvarieämbetet.